

Betrouwbare Bijbelvertaling

- Basisprincipes -

Regelmatig komt de vraag naar boven: “Wat is een goede Bijbelvertaling?” Afhankelijk van wie u spreekt, krijgt u een verschillend antwoord. Over het algemeen zijn er twee groepen. De eerste groep is voorstander van *een leesbare Bijbel*. Ze gebruiken voornamelijk de Nieuwe Bijbelvertaling, Groot Nieuws Bijbel of Bijbel in Gewone Taal. De andere wil vooral een *getrouw overgezette vertaling*. Die moet zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke taal staan. Toch moet deze vertaling wel leesbaar zijn. Ze kiezen voor de Statenvertaling of de Herziene Statenvertaling. Hoe komt het dat er zoveel soorten vertalingen zijn? Dat heeft te maken met de zogenoemde vertaalprincipes.

Vertaalprincipes

Wat zijn vertaalprincipes? Dat woord klinkt lastig, maar valt wel mee. Een vertaalprincipe is de basis voor de keuzes die een vertaler maakt. Met andere woorden, waarom maakt hij bepaalde keuzes tijdens het vertalen? Wat is voor hem bepalend? Er zijn grofweg twee vertaalprincipes: dynamische en formele equivalentie. Wat een moeilijk woord: equivalentie. Wat betekent dat? Dat is hoeveel het woord in het Nederlands en Hebreeuws of Grieks overeenkomt. Anders gezegd, hoe goed kunt u de link zien tussen een woord dat in het Nederlands vertaald is en het Hebreeuwse of Griekse woord. We gaan wat meer duiken in beide vertaalmethoden.

Dynamisch vertalen

Bij dynamisch vertalen (equivalentie) wil de vertaler dat een *Nederlandse lezer de tekst zo goed mogelijk begrijpt*. Het gaat hem er vooral om dat de *gedachte* en *betekenis* van de oorspronkelijke tekst duidelijk zijn. Maar dit gaat wel ten koste van de betrouwbaarheid van de vertaling. Een voorbeeld maakt dit duidelijk. Eerst geef ik een vertaling die dicht bij grondtekst ligt. Als Adam zijn vrouw voor het eerst ziet, zegt hij: “**Deze is ditmaal been van mijn benen, en vlees van mijn vlees! Men zal haar Manninne heten, omdat zij uit den man genomen is**” (Gen. 2:23 SV). Het vers is niet heel makkelijk te begrijpen. Dat kost tijd en studie. Hoe zou een dynamisch vertaler dit kunnen verwoorden? “**Adam zei: ‘Nu pas is er iemand die ook mens is, net als ik. Ik noem haar vrouw, want ze kwam voort uit de man.’**” Wat is het verschil? Bepaalde dingen zijn weg vertaald. Dat is om het makkelijk leesbaar te maken. In het Hebreeuws staat de volgende uitdrukking: “**Deze is ditmaal been van mijn benen, en vlees van mijn vlees!**” Dat wordt dan samengevat met: “**Ze is ook een mens, net als ik.**” Is dat duidelijker? Zeker. Toch gaat hiermee de kracht van het Hebreeuws verloren. Wat is nog meer anders? “**Ik noem haar vrouw, want ze kwam voort uit de man.**” Wat is jammer aan deze vertaling? In de oorspronkelijke taal zijn de woorden voor “man” en “vrouw” bijna hetzelfde. De eerste is “ish” (man) en de laatste “isha” (vrouw). Het enige verschil is de “a” op het eind voor de vrouw. Er is een prachtige Hebreeuwse woordspeling te zien in de relatie van man en vrouw. De Statenvertaling gebruikt hiervoor “Manninne.” Dat laat de link wel duidelijk zien. Maar een dynamische vertaling met “vrouw” niet. Toch kan het woord wel degelijk vertaald worden met “vrouw.” Dat gebeurt namelijk wel op andere plekken in getrouwe vertalingen. Alleen gaat het hier om die specifieke link. Samengevat kunnen we zeggen dat dynamische vertalen wat meer “vrij vertalen” is. Maar dit is niet de enige manier om te vertalen. Hoe kan het nog meer? Met formeel vertalen.

Formeel vertalen

Bij het formele vertalen is het doel om *zoveel mogelijk van de oorspronkelijke taal terug te laten komen in de vertaling*. Elk woord in het Hebreeuws of Grieks wordt zoveel mogelijk vertaald met een woord in het Nederlands. We noemen dit ook wel een “woord-voor-woord” vertaling. De vertaler

probeert zoveel als hij kan de oorspronkelijke volgorde aan te houden. Hij brengt uitdrukkingen en woordspelingen zo letterlijk mogelijk ook over. Het kan zijn dat zo'n zin in het Nederlands niet gelijk duidelijk is qua betekenis. Maar het is deze vertaler te doen om getrouwheid. Het zorgt er wel voor dat de vertaling niet altijd even makkelijk leesbaar is. Daarom moet iemand die soms herlezen, of er studie van maken. De vertaler zal ook herhalingen behouden (bv. Gen. 2:2). Wat zijn voorbeelden van Hebreeuwse uitdrukkingen? Eén ervan die we wel herkennen is dat Jezus de "koning der koningen" (Dan. 2:37) wordt genoemd. Maar dat is niet een echt Nederlandse uitdrukking. In het Hebreeuws betekent dit "de allerhoogste koning." Alleen kennen ze in die taal geen andere manier om dat te zeggen. Dit gebeurt door een uitdrukking als "koning der koningen" of "heilige der heiligen." Wat is nog een voorbeeld van een Hebreeuwse manier van spreken? God zegt tegen Adam dat hij niet van de boom der kennis des goeds en des kwaads mag eten. Als hij dat wel doet "zal hij *stervende* sterven" (Gen. 2:17). Dit legt extra nadruk op het "sterven." Hij zal absoluut sterven als hij eet. Zeker weten. Daar is geen twijfel over mogelijk. Een derde voorbeeld is herhalingen die blijven staan, zoals, "Jezus, antwoordende, *zeide* tot hen..." (Mat. 21:24). Eigenlijk is het "zeggen" na het woord "antwoorden" dubbelop. We gebruiken dat niet zo in het Nederlands. Maar een getrouwe vertaler zal dat laten staan, omdat het zo in de oorspronkelijke taal staat.

Tegelijkertijd moeten we bedenken dat het niet altijd mogelijk is om woord-voor-woord te vertalen. Dat zou een tekst onbegrijpbaar maken. Wilt u een voorbeeld? Als Jezus tegen zijn moeder spreekt, zegt Hij, "**Vrouw, wat heb ik met u te doen?**" (Joh. 2:4 SV). In het Grieks staat letterlijk: "Wat aan mij en aan u?" Dat is voor ons moeilijk te snappen. Terecht hebben de Statenvertalers hier een duidelijke zin van gemaakt. Wel laten ze de letterlijke vertaling in de kanttekeningen terugkomen. Samengevat is het formele vertalen zo letterlijk mogelijk overbrengen wat de oorspronkelijke taal zegt. Maar wel op zo'n manier dat het toch nog leesbaar is in het Nederlands.

Bijbels en hun categorie

Nadat duidelijk is dat er grofweg twee manieren van vertalen zijn, is de vraag: welke vertaling hoort bij welk vertaalprincipe? Allereerst moet het duidelijk zijn dat er binnen beide principes *een hele bandbreedte* is. Een vertaling kan dynamisch zijn, maar toch nog iets van het formele karakter hebben. Ook is het mogelijk om een formele vertaling te hebben, maar dan wel wat dynamischer. Eerst de dynamische categorie. Dit vertaalprincipe gebruikt ze bij veel moderne Bijbels. De minst vergaande is de *Nieuwe Bijbelvertaling* (21). Wilt u een illustratie? We vinden dit in het eerste hoofdstuk van Johannes, "**Zij zijn niet op natuurlijke wijze geboren, niet uit lichamelijk verlangen of uit de wil van een man, maar uit God**" (Joh. 1:13).¹ Andere vertalingen die onder het vrijere principe vallen zijn de Bijbel in Gewone Taal, de Groot Nieuws Bijbel en de BasisBijbel. Een tekst uit de laatste is: "**Hij is één en al liefde, vriendelijkheid en goedheid. Daarom is Hij ook eindeloos liefdevol, vriendelijk en goed voor ons allemaal**" (Joh. 1:16). Maar dat is wel heel wat anders dan we in de oorspronkelijke tekst vinden: "En uit de volheid van Hem, hebben wij allen ontvangen, ook genade bovenop genade." Het is eerder een eigen uitleg van de tekst dan een betrouwbare vertaling. Ik zou zeker niet aanraden om deze vertaling te gebruiken voor uw Bijbellezen.

De andere manier is het formele vertalen. Welke Bijbels horen hiertoe? Uiteraard onze bekende en geliefde *Statenvertaling*. Eén van de principes zetten ze ook voor in de Bijbel, "Dat ze altijd op een zorgvuldige manier blijven bij de oorspronkelijke tekst. Ook behouden ze de manier van spreken van de oorspronkelijke talen zoveel de duidelijkheid en eigenschap van de Nederlandse taal dit toelaten kan. Als, echter, een Hebreeuwse of Griekse manier van spreken voorkomt die problemen geeft om te kunnen vertalen, moeten ze dat in de kanttekening aangeven."² Verder waren de Statenvertalers verplicht om zo min mogelijk woorden toe te voegen. Als ze dit wel deden, moest dat [tussen haken]. In onze Bijbels is dat *schuingedrukt*. Andere vertalingen die ook binnen deze categorie vallen zijn de *Herziene Statenvertaling* en *NBG-vertaling 1951 (NBG51)*. Beide staan wel iets verder bij de

¹ In de grondtekst staat: "Welke niet uit water, noch uit de wil van vlees, noch uit de wil van een man, maar uit God geboren zijn."

² De tekst heb ik iets aangepast voor de duidelijkheid. Hier zijn alle principes te vinden: <https://www.statenvertaling.net/vdvlis3.html>

oorspronkelijke talen vandaan, maar zijn toch heel wat formeler dan de dynamische vertalingen. Als laatste valt ook het huidige project Statenvertaling 2027 hier bij.

Maar voor de keuze van een goede Bijbelvertaling is niet alleen het vertaalprincipe van belang. Dit geldt ook voor de onderliggende tekst. Wat zijn daar de mogelijkheden?

Onderliggende Tekst van Bijbelvertalingen

We hebben in het Nederlands alleen vertalingen van de Bijbel. Maar God heeft dit laten opschrijven in drie andere talen. Het Oude Testament is grotendeels in het Hebreeuws geschreven. Een deel daarvan in het Aramees (grotweg Daniel 2-7, Ezra 4-7 en nog wat andere verzen). Die taal lijkt op het Hebreeuws, maar is toch net iets anders. Het Nieuwe Testament is geschreven in het Grieks. De letters kent u misschien wel van vakken op school: alfa, bèta, gamma. Sommige woorden in het Nederlands komen ook uit het Grieks vandaan. Denk aan een cardioloog. Dat is een specialist (loog) van het hart (cardio).

Ontvangen Tekst

Voor de tekst van de Bijbel moeten we dus terug naar de oorspronkelijke talen. De documenten waar dat op staat noemen we een manuscripten. Een manuscript is dus een stuk papier of perkament met de Griekse of Hebreeuwse tekst. We hebben de originele documenten van de Bijbelschrijvers niet meer. Maar er zijn wel veel kopieën in de omloop. Maar tussen al die kopieën zitten soms (kleine) verschillen. Voor het Oude Testament is dat minimaal. De Joodse mannen hebben het heel zorgvuldig gekopieerd. Ze hadden daar een heel systeem voor.³ Maar tussen de kopieën van het Nieuwe Testament zijn meer verschillen te zien. Die werden iets minder nauwkeurig overgeschreven. Toch valt het nog mee voor de 5000 kopieën die we wereldwijd hebben. Ze lijken veel op elkaar. Alleen een enkel vers of woord is anders, zoals de tekst “**Want Drie zijn er, Die getuigen in den hemel, de Vader, het Woord en de Heilige Geest; en deze Drie zijn Een**” (1 Joh. 5:7 SV). Deze hele verzameling aan manuscripten heeft de naam Textus Receptus. Dat klinkt moeilijk, maar betekent eenvoudig Ontvangen Tekst. Waarom heeft het deze naam? Omdat de kerk vanaf de vroegchristelijke eeuwen deze tekst heeft “ontvangen” als van God gekregen en door Hem bewaard. Hij zorgde ervoor dat de kerk deze tekst altijd tot haar beschikking had.

Kritische Tekst

Maar in 1881 verandert het op het gebied van de Griekse manuscripten. Twee belangrijke professoren B.F. Westcott en F.J.A. Hort printen een nieuwe Griekse tekst. Deze is gebaseerd op andere manuscripten. Ze zijn blij dat ze die tot hun beschikking hebben, want ze walgen van de bestaande tekst. Hoe heet deze nieuwe Griekse tekst? De Kritische Tekst. Waarom? Omdat ze vanaf deze tijd de Bijbeltekst kritisch onder ogen nemen om de ‘originele tekst’ te bepalen. Wat is basis voor deze nieuwe variant? Slechts twee manuscripten. Codex Vaticanus en Codex Sinaiticus. Een codex is de naam voor een “handschrift.” De eerste codex komt uit de bibliotheek van de Roomse Kerk. De tweede is gevonden in 1859 door de Tischendorf in het Sint-Catherines klooster in de Sinai Peninsula. Het manuscript bevat naast het Nieuwe Testament ook het Oude Testament in het Grieks en de apocriefe boeken. Wat is er zo frappant aan deze vondst? Een deel van het Oud Testamentisch ligt in de prullenbak.⁴ Toch zijn beide professoren blij met de twee manuscripten. Waarom? De datering ervan is ouder dan de vele manuscripten van de Ontvangen Tekst. Hoe oud zijn ze dan? Ze schatten uit de vierde eeuw, terwijl die van de Ontvangen Tekst op zijn vroegst uit de tiende eeuw. Dit is voor hen ook *de* reden om deze oudste manuscripten te promoten.

Wat voor waarde heeft de Kritische Tekst voor de moderne Bijbelwetenschap? Ze vinden die heel belangrijk. Wetenschappers geloven ook dat deze twee oude manuscripten meer waarde hebben dan de vele bestaande kopieën. Waarom? Ouder staat voor hen gelijk aan betrouwbaarder. Het staat, naar

³ De vondst van de Dode Zee-rollen laten zien dat de Hebreeuwse tekst heel precies is overgeschreven. Zie deze website: <https://archeologieonline.nl/artikelen/de-dode-zeerollen-een-overzicht>

⁴ <http://rosetta.reltech.org/TC/extras/tischendorf-sinaiticus.html>

hun idee, dichter bij de tekst die de Bijbelschrijvers hebben geschreven. Er zitten minder gekopieerde versies tussen. Daardoor zouden er ook minder kopieerfouten in zitten, en dus betrouwbaarder. Dit is de reden dat de meeste *moderne* Bijbelvertalingen de Kritische Tekst gebruiken als bron voor het Nieuwe Testament. Een uitzondering is de Herziene Statenvertaling. Die gebruikt dezelfde grondtekst gebruikt als de Statenvertaling. Verder gebruiken ook de meeste universiteiten de Kritische Tekst als basis. Niet langer de Ontvangen Tekst. Uitzonderingen hierop zijn het Puritan Reformed Theological Seminary en de universiteiten van de Free Church Continuing en van de Free Presbyterian Church of Scotland.

Verschillen tussen Kritische en Ontvangen Tekst

Wat is het verschil tussen de Kritische en Ontvangen Tekst? Dat zijn er behoorlijk veel. In de eerste zijn veel verzen niet te vinden die in de laatste wel aanwezig zijn. Er zijn bijvoorbeeld twee grote gedeelten weg. Het eerste is het gedeelte dat de Heere Jezus de overspelige vrouw niet veroordeeld en toch vergeeft (Joh. 7:53-8:11). Het tweede is de verschijningen na de opstanding in Markus. Daar doet de Heere Jezus enkele beloften voor bewaring tegen gevaar. Zelfs als ze op slangen zouden trappen of vergif drinken (Mar. 16:12-20). Naast hele gedeelten, zijn er ook bepaalde verzen verdwenen (bv. Mat. 18:11, Mar. 9:44, Hand. 8:36).⁵ Andere verschillen zijn te vinden veranderingen van bepaalde woorden in verzen. Vaak heeft dat te maken met de naam van de Heere Jezus of Zijn Godheid. Wat zou zoiets kunnen zijn? Op een dag staan Jozef en Maria bij Simeon in de tempel. In onze Bijbels staat er: “*Jozef en Zijn moeder verwonderden zich*” (Luk. 2:33 SV). Als u dit vers in de Kritische Tekst vindt, leest u: “*En zijn vader en zijn moeder verwonderden zich over wat gezegd werd over Hem*” (Luk. 2:33 KT). De Bijbelschrijver, geïnspireerd door de Heilige Geest, zegt dus in de oudste manuscripten dat Jozef de vader van Jezus is. Dat lijkt mij een ander inzicht over de Godheid van de Zaligmaker. Zo enkele verschillen tussen beide teksten.

Betrouwbaarheid van oorspronkelijke tekst

Wat moeten we denken van de Kritische Tekst en Ontvangen Tekst? Wat is betrouwbaarder? Zijn dat de oudst gevonden manuscripten, of de vijfduizend kopieën die al eeuwen beschikbaar zijn? De moderne theologen zullen u het eerste vertellen. Ik ben er echter van overtuigd dat dit de Textus Receptus of Ontvangen Tekst is. Waarom? Om de onderstaande redenen.

De eerste reden is dat de *veelheid aan kopieën van de Ontvangen Tekst betrouwbaarder is* dan de twee oudste manuscripten. Oud staat niet gelijk aan meer authentiek. Stel dat we Griekse teksten vinden die ouder zijn dan de huidige teksten. Maar ze zijn geschreven door de Arianen en spreken de Bijbel tegen. Zijn ze daardoor betrouwbaarder? Nee. Daar komt bij dat er normaal gesproken meer kopieën van een goede tekst dan een corrupte. De Ontvangen Tekst is vele malen gekopieerd, verspreidt door de wereld en geaccepteerd door de oud christelijke kerk. Dit zegt ons dat de oorsprong van de 5000 manuscripten betrouwbaarder is dan de twee oudst gevonden manuscripten. Stel dat de manuscripten van de Kritische Tekst erg betrouwbaar zijn. Waarom hebben we niet meer kopieën van die manuscripten? Waarom is het ene manuscript uit het Vaticaan niet gebruikt door Erasmus? Die wist wel van het bestaan af, maar heeft het niet gebruikt voor het publiceren van zijn Ontvangen Tekst. Hij vond die teveel beïnvloed door de Latijnse Vulgaat.⁶

Daarnaast zijn er *veel verschillen tussen de twee basismanuscripten van de Kritische Tekst*. Als geheel lijkt de tekst betrouwbaar te zijn. Toch bestaat de basis hiervan uit slechts twee manuscripten: Codex Sinaiticus en Codex Vaticanus. Maar wat is het probleem? Deze twee wijken heel veel van elkaar af. In totaal zijn er 3036 verschillen.⁷ Nog even een ‘kleine’ kanttekening. Dit gaat alleen al om de *vier evangeliën*. Hoeveel zijn er dan wel niet in de rest van het Nieuwe Testament? Wat is het gevolg van zulke verschillen? Van de Kritische Tekst wordt regelmatig een nieuwe editie uitgegeven. Op dit

⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_New_Testament_verses_not_included_in_modern_English_translations

⁶ <https://textandcanon.org/the-changing-fortunes-of-codex-vaticanus/> en <https://confessionalbibliology.com/2016/05/16/erasmian-myths-codex-vaticanus/>

⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Comparison_of_codices_Sinaiticus_and_Vaticanus.

Een voorbeeld is Mattheus 6:33, of Johannes 1:34 (“de verkozene” in Sinaiticus en “de zoon” in Vaticanus).

moment al de 28e editie sinds de uitgave van Westcott en Hort in 1881.⁸ Bij elke versie kunt u rekenen op wijzigingen. Tussen de eerste editie van de professoren en de huidige zijn dat 695 wijzigingen. Soms zijn er delen van een zin geheel anders!⁹ De vraag die we dan moeten stellen bij zulke basisteksten is deze: kan de Bijbel elke keer veranderen? Hoe betrouwbaar is die dan? Daarom lijkt mij de Kritische Tekst zeker geen goede basis om Gods Woord te vertegenwoordigen. Die moet namelijk betrouwbaar en onveranderlijk zijn. Als het gaat om de basis van de Ontvangen Tekst, zijn er ook wel wat verschillen tussen de diverse manuscripten. Maar die spreken elkaar niet tegen en hebben minimale wijzigingen in de tekst als gevolg. Soms slechts de volgorde van woorden in de zin of een andere spelling. Denk aan “Messias” met dubbele “s” of “Mesias” met een enkele “s” (Joh. 4:25). Heel soms zijn er iets grotere verschillen. Bijvoorbeeld in 1 Johannes 5 staat in het ene groep manuscripten “En drie zijn er die getuigen op de aarde...” (Ontvangen Tekst) terwijl dit in de Meerderheidstekst niet voorkomt.¹⁰ Toch zien we dat de Ontvangen Tekst acceptabele verschillen heeft, ondanks de vele kopieën. Dat geeft een goede basis.

Als laatste zitten er duidelijk *fouten in de Kritische Tekst, maar niet in de Ontvangen Tekst*. Wat vinden we dan in de Kritische Tekst? We wezen eerder al op de tekst dat Jozef de vader van Jezus wordt genoemd (Luk. 2:33). Wat nog meer? De Heere Jezus wordt in het Johannes evangelie omschreven als de “**eniggeboren God**” (Joh. 1:18). Dit komt waarschijnlijk voort uit de leer van een sekte uit de tweede eeuw.¹¹ Gelukkig begrijpen meeste moderne vertalers dat dit fout is. Daarom vertalen ze dit bewust weg als “**die zelf God is**” (NBV) of “**de enige God**” (ESV). Een andere fout is dat de zon stopte met schijnen (Luk. 23:45). Of het is altijd zondig om boos te worden (Mat. 5:22). Dit zou betekenen dat zelfs een rechtvaardige boosheid niet mag. Maar wat zien we? De Heere Jezus werd Zelf ook enorm boos toen er dieren op het Tempelplein werden verkocht. Wat staat er in een getrouwe Bijbel? Dat het zondig is als we boos worden zonder oorzaak. Maar de Bijbel laat wel zien dat iemand rechtvaardig boos mag worden. Dat doet God immers ook?¹² In de Ontvangen Tekst vinden we deze fouten niet terug. We kunnen er van op aan. Hiermee hebben we dus vier redenen bekeken waarom we de Kritische Tekst af moeten wijzen. Deze tekst is onbetrouwbaar. Tegelijkertijd zien we dat de Ontvangen Tekst, ondanks de verschillen in de vele kopieën, te vertrouwen is.

Hiermee hebben we de basis gelegd voor de keuze van een goede vertaling. In het tweede artikel we in op het daadwerkelijk kiezen van een vertaling. Dit op basis van onze twee zaken: het vertaalprincipe en de onderliggende tekst. Welke vertaling gaat het worden in het Nederlands?

⁸ Dit is de Nestle-Alland (NA28). <https://www.newtestamentgreek.net/nestle-aland28.html>

⁹ <https://www.bereanpatriot.com/majority-text-vs-critical-text-vs-textus-receptus-textual-criticism-101/en>
<https://www.thetextofthegospels.com/2018/05/n-in-2018-and-w-h-in-1881-how-similar.html>

¹⁰ Op deze website kunt u alle verschillen vinden tussen de Ontvangen Tekst, de Meerderheidstekst en de Alexandrijnse tekst: <https://www.textusreceptusbibles.com/TRNTV/62/5>

¹¹ Deze sekte wordt het Gnosticisme genoemd. <https://gnosticismexplained.org/jesus-christ-in-gnosticism/>

¹² Verder staan er fouten in de genealogie van de Heere Jezus in Mattheus 1:7-10. Asa wordt vervangen door Asaf (vs. 7) en Amon verwisseld met Amos (vs. 10).